هەڵوەستەیەک

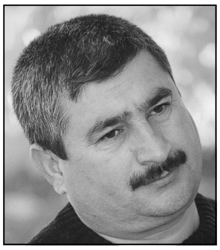

سەباح رەنجدەر

دڵدارەکەم پایزە گەواڵەیەک نییە

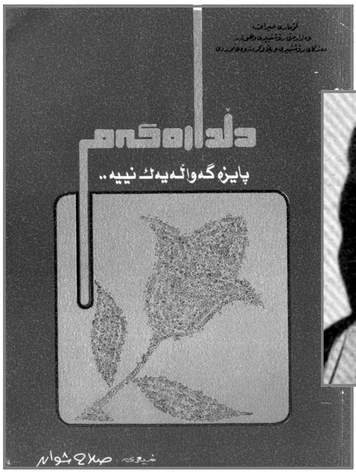

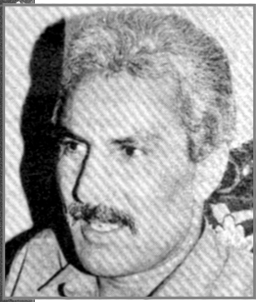

سەلاّح شوان

دەتوانین لە ڕێگەی شاکارە شیعرییەکانی دنیا تێگەیشتن و وێنا و هێڵکارییەکمان بۆ گیانی مرۆڤایەتی دەست بکەوێت. وەک وێنایەکی ئێستێتیکی و هەستی، نەک وەک "زانست" و "ئامار".

داهێنان لە ڕێگەی خود و هاواری بەتەوژم و هەست و سۆزی ئەوی ترەوە بەرهەم نایەت

شیعر گیانی مرۆڤ لە دەربڕینە زمانییەکانیدا بەرجەستە دەکات و شێواز بەرهەم دەهێنێت، شێوازی ئاخاوتن و نووسین و گوتن. دەتوانین لە ڕێگەی شاکارە شیعرییەکانی دنیا تێگەیشتن و وێنا و هێڵکارییەکمان بۆ گیانی مرۆڤایەتی دەست بکەوێت. وەک وێنایەکی ئێستێتیکی و هەستی، نەک وەک "زانست" و "ئامار".

ڕێز لە تواناکانی بەرامبەر دەنێم و بەپێی ئاستی کار و داهێنانیانەوە بەدڵم دەبن. ئەمەش، یان لە کاتێکی کورت و دیاریکراودا لە قووڵایی دڵم نیشتەجێ بوونە و لە یادگەمدا ماونەتەوە، جاروبار یادگەم دەجووڵێن و سۆزم بۆیان پەیدا دەبێتەوە، یان کاریگەرییان تا ماوەیەکی درێژ ماوەتەوە و لە خولیامدان و ئاراستەیەکی راستەقینەن بۆ وەرگرتن لە باری گیانییەوە. ئەوانەی بۆ ماوەیەکی کورت و دیاریکراو چێژیان خرۆشاندم و کۆتاییان هاتووە، نەستم سڕیونیەتییەوە، یان ئەوانەی بەردەوام خولیایان بەهێز کردووم و دەنگە دەربڕاوەکانی وشەکان هاودەنگم بوونە و خاوەنی رۆڵێکی کاریگەرن. بۆ ئەدەبیینی و بەپیتکردنی بۆچوون لە باری ئەدەبییەوە. لە هەردوو باردا پشتیوانییان لێ دەکرێت. ئەو کاریگەری دانانەی لەسەر پێکهاتە هەستییەکانی ئەوی دی بۆ بەردەوام خوێندنەوە، دەرکەوتنی رۆڵی داهێنان و بەئەدەبیبوونی هێزی زمانە.

ئەگەر لە شیعری حەفتایەکانی کوردیدا چەند نموونەیەکی جوان و داهێندراو لە زەین و یادگەمدا مابنەوە و بەردەوامییان لەگەڵمدا هەبووبێت یەک لەوانە شیعرێکی بەئەزمووندا چووی "سەلاح شوان"ە. "بەڕووتی لەبەر بارانی لەزەتدا"، کە لە گۆڤاری **"بەیان"** ژمارە (٤٥)ی کانوونی یەکەمی (١٩٧٧)دا بڵاوی کردووەتەوە. لە بوونیدا گیانی ئێستێتیکای هەڵگرتووە و پاراستوویەتی. بەتایبەتی لە رووی قووڵبوونەوە لە وێنە و مۆسیقادا.

ئەم شیعرەی شاعیر لە دڵی شاردایە و بەهەموو کەشوهەوا و خەسڵەتێکەوە وێنەکانی ژیانی رەنگ کردووە و بەردەوام لە خولیامدا بوونی داهێندراوی خۆی درێژ کردووەتەوە و خاوەنی رۆڵی کاریگەرە. فەزای شار فەزایەکی قەرەباڵغ و پڕ نهێنییە، بواری جیابینی و جیاکاری دەڕەخسێنێت. بەردەوام لە جووڵەدایە و لە جووڵە ناکەوێت. بەزەینێکی کراوە و ئێستێتیکی جوانییەکانی خوێندووەتەوە و بەوشە و دەستەواژەی جیاواز لە شاعیرانی دەوروبەری دەربڕینی لە بارودۆخی هەستی و بیندراودا کردووە و دەرچووە لەو زمان و دەربڕینە فەرمانسالارییەی شاعیرانی دەوروبەری کردوویانەتە ناسنامە و شێوازی قۆناغێکی شیعری. دواتر شیعری تاراوگەی کوردی، زیاتر تایبەتمەندە بەو شاعیرانەی کۆچیان بۆ جوگرافیایەکی دوور کردووە. وەک دیاردەیەک لە ناوەندی ئەدەبی کوردیدا

رووداوە. لە چامەی **"قوربانی تۆزی ڕێگەتم"**ی **"نالی"** و چامەی **"گوتم بە بەختی خەواڵوو"**ی **"حاجی قادری کۆیی"**یەوە ناسراو بوو بە بابەت و شێواز و رووداو و دیاردە.

شاعیری راستەقینە لە هیچ شوێن ناژیت، لە کۆچێکی بەردەوامدایە. شوێنی ژیان بۆ ئەو تەنیا شیعرە، یان هێزی وشەیە، کە خودی پڕ سەرگەردانی داهێنەرانەی خۆی تێدا دادەمەزرێنێت و سەقامگیری دەکات.

شـیـعـری تاراوگـەکـراو بنیـاتێکی بابەتی و چەشنێکی تایبـەتیـان هـەیە و جـۆرێک جموجووڵی گۆڕانیشیان لە زماندا پەیدا کرد، یان زمانیـان بردەوە سەر هاواری بەتەوژمی هەست و سۆز و ناسک بوونەوە. ئەمەش هۆیەکە بۆ تەسککردنەوەی بواری زمان.

زیاتر لە شیعری تاراوگەدا پرسیار رامانی سەرەکییە. کاریان لەسەر هاواری بەتەوژم و هەسـتی غەریبی و سـۆزی خوایی و گەرم کردووە و ئەو هەست پێکردن و ئاشکرا بوونە بەبۆچوونی من لە شیعری **"غەریبی"** "سەلاح شوان"دا، کە لە گۆڤاری **"نەوشەفەق"**ی ژمارە (٥٢)ی کانوونی دووەمی ٢٠٠٨ دا بڵاو کراوەتەوە دەگاتە گەڵاڵە بوونی دەقێکی ئێستێتیکی و لێوان لێو لە بێگەردی هاواری بەتەوژم و هەست و سۆز و شـیـعـرییەت و چڕبوونەوە لە دەربڕیندا، گەیاندنێکی تەواو دەروشانەوەی لە زەین و مێشکی بەرامبەردا دەخەمڵێنێت. سۆزی قووڵ و برین کولانەوە و لە نیشتمان هەڵکەنان و هەستی غەریبی کردووە بەهونەر. هونەری ئاخاوتنی شیعری لە ناو ئێستێتیکادا. هونەریش تەنیا بەهونەری ئێستێتیکا پێوانە دەکرێت. ئێستێتیکا هەموو ئاسۆیەک لە بوونی دەقدا پێ دەگەیەنێت بۆ دەروشانەوە و هیچ تروسکەیەکی دەروشانەوەش ناکوژێت.

سۆز پێوەندی شاعیر بەڕابردووەوە ئاشکرا دەکات، لەم جۆرە شیعرەدا جەخت لەسەر هاواری بەتەوژم و سۆز و هەست بەنامۆیی کردن دەکرێتەوە. ئەمەش بەهۆی پاڵنەرە سایکۆلۆژیەکەیەوە، کە نەیتوانیوە تێکەڵاوی دەوروبەری ببێت و تەبایی و پێوەندی هاوگیانی دروست بکات و کولتووری ئەوێ وەربگرێت. ئەم بارە دەروونییە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی هەست بەنامۆیی کردن و بەرزبوونەوەی سۆز و هاواری بەتەوژم، کە شاعیر بارودۆخێکی گونجاوی بۆ هەڵکەوت و توانی لەگەڵ کۆمەڵگەی ئەو جوگرافیایەی کۆچی بۆ کردووە تەباییەکی کولتووری بەدەست بهێنێت و دەستکاری ژیانی خۆی بکات بۆ راهاتن بەجۆری ژیانی ئەوان و ئەوێ.

ئەو هاوارە بەتەوژمـە و هەست بەنامـۆیی کـردن و بەرزبوونەوەی سـۆزەی بەرەو کاڵبوونەوە دەچێت، ئەگەر ئەزموونی شاعیرانی تاراوگەکراوی خۆمان بهێنینە بەرچاو

ئەوەمان لا جێگیر دەبێت و دەبێتە خاڵێکی ئاشکرا، کە شاعیران چەند ساڵێکی سەرەتای تاراوگەبوونیان ئەم جۆرە شیعرەیان بەرهەم هێناوە. دواتر پێ بەپێ بۆ ناو شیعری بوونی کشاون. رەگەزی "**سەرەکی**" تێکەڵی رەگەزی "**لاوەکی**" دەکەن. لەو کردار و کردەیەدا هەست و سۆز و هاواری بەتەوژم دەبن بەرەگەزی لاوەکی.

هەر کەسێک لە کاتی دەربڕینی هەست و سۆز و هاواری بەتەوژمدا. چ لە "**ئاخاوتن**" و چ لە "**نووسین**"دا شێوازی خۆیی بۆ دروست دەبێت. شێوازیش زانستە. مرۆڤ لە کاتی دەربڕینی هاواری بەتەوژم و هەست و سۆزدا شێوازیان لێک جیا دەبێتەوە، بەلام لە گوزارشتکردن و دەربڕینی ئەقڵیدا شێوازیان لێک نزیک دەبێتەوە. ئەو بۆچوونە نهێنییەک نییە هەوڵی ئاشکرابوونی بۆ بدرێت.

لە بنەڕەتیشدا هاواری بەتەوژم و سۆز لە ناوەرۆکە هەستییەکانی مرۆڤەوە پەیدا دەبن و لە دەربڕیندا شێواز دروست دەکەن. هاواری بەتەوژم و سۆز لە ناو چرکەی کورتخایەندا گەرای خۆی دادەنێت و لە کتوپڕدا دەترووکێت. زەمینەسازی بۆ نووسین دەکات، یان دۆخی پرسیار و وروژان و بیرکردنەوە دەدۆزێتەوە بۆ هاواری بەتەوژم و سۆز و هەست.

"**دڵدارەکەم پایزە گەواڵەیەک نییە**"، ناونیشانی کتێبێکی شیعریی "**سەلاح شوان**"ە. ساڵی ١٩٧٨ لە دووتوێی ١٥١ لاپەڕەدا لە چاپخانەی "دار الحرية للطباعة" لە بەغدا چاپ کراوە، شەست و چوار شیعری تێدایە.

بەسەر سێ بەشدا دابەش کراوە.

بەشی یەکەم: لاپەڕە (٥ تا ٦٦) چل شیعری لە خۆ گرتووە.

بەشی دووەم: لاپەڕە (٧٠ تا ١٢٠) هەژدە شیعری لە خۆ گرتووە.

بەشی سێیەم: لاپەڕە (١٣٥ تا ١٤٥) شەش شیعری لە خۆ گرتووە.

گشت شتەکان بسڕەرەوە

کچۆڵەی زریانت دیوە
چۆن سوخمە و ژێرکراسەکەی
لەسەر بەفر هەڵئەخات و
خۆی ئەکوژێت
کاروان مەکە
کاروان مەرگە و مانەوەشت دیسان مەرگە

کاروان مەکە
زەردووی دارستان خوێنەکەت
ئەفەوتێنێت
لە جێگاکەی خۆتدا کپ بە
تا ئەم خولەش تەواو ئەبێت
ئەوساکە ئەگەڕێینەوە
ئەگەڕێینەوە و منداڵی
لە پەڵەیەکی رووناکدا هەڵئەگرین
گەورەی ئەکەین
تا ئەبێتە دەریایەک لە گلێنەدا
یان ئەبێتە خاڵێک لە ناوکی لەزەتدا
کاروان مەکە چونکە مانگ ئا لەم شەوەدا
خۆی لەسەر درەختی غەمی پەمەیی رووت ئەکاتەوە
ئەوسا ئێمەش بڕیار ئەدەین
بمرین
یاخۆ نەمرین
گشت شتەکان بسڕەرەوە
ئەوسا سەیری خۆت کە بوویتە بە گشت شتێک
تێکەڵی ئاورنگی خەونی بەیانیان ئەبیت و دەریا
شەق ئەبات و
دەنگی دڵدارەکەتت بەرگوێ ئەکەوێت
لە بازاڕی کۆیلە فرۆشانەوە بانگت لێ ئەکات
کاروان مەکە
کاروان مەکە
دەسا ئەی بەنەوشەی سەرسام با پیس نەبیت بگەڕێرەوە ناو دڵی سەهۆڵبەندان چونکە گەرما گیان و لەشت بۆگەن ئەکات لە بیریشت نەچێت زەوی خولێکی تریشی ماوە غەم کۆترێکە گشت رۆژێک سێ جار بە خوێنی بەفرەکە خۆی ئەشوات و بەفرەکەش ناتوێتەوە

شاعیری نوێبەخش، سەرەتای نوێبەخشی لەوەوە دەردەکەوێت، کە نوێبەخش بێت لە

"پرسیار" و **"ورووژان"** و **"بیرکردنەوە"**یدا، ئەوجا ئەو سێ خاڵ و نیشانەیە کار پێ بکات و بەئاستدارییەکی داهێندراوەوە لە دەقدا وەک ناوەند دایانمەزرێنێت و سەقامگیریان بکات.

شاعیری حەفتایەکان هەریەک بەجۆرێک هەوڵدانی هەبوو بۆ کارکردن لە ناو کولتوور و داستان و بەیت و باری کۆمەڵایەتی و سیاسی کوردی.... تاد، بەتایبەت ناو خواستن لە ناو کولتوور و داستان و بەیتی کوردیدا، بەڵام لە گەیاندنی دەربڕیندا زۆرینەیان لە یەک دەچوون. زیاتر ناوەکانیان دەخواست و دەیانکردن بەهێما. کەمتر کاریان لەسەر دنیابینی نەوتراو و نادیاری کەسایەتییەکان دەکرد، یان ناو هێنانەکان بەهانەیەکن بۆ ئەوەی داستان، یان بەیتەکان بەبیری خوێنەر بهێننەوە، یان لە زەینی خوێنەری نزیک بکەنەوە. ئەمەش لە بەرژەوەندی دەقدا نییە. داهێنان لە ڕێگەی خود و هاواری بەتەوژم و هەست و سۆزی ئەوی ترەوە بەرهەم نایەت.

داڕشتنێکی تۆکمە بۆ ئەم کارکردنەیان نەکراوە. ئەم کار بۆ نەکردنەش وەک لاوازی و نەتوانینێک تێبینی دەکرێت لە داهێنانی شیعریدا و بنیاتێکی شڵەژاو بەرهەم دەهێنێت.

مۆسیقا لە دەربڕینەکانیانەوە پەیدا بووە، یان بەدەربڕینەکانیانەوە دەیانبەستایەوە. لە کاتێکدا مۆسیقا لە زمانەوە پەیدا دەبێت و لە دەربڕینی زمانیدا هەڵدەقوڵێت.

شیعری ئەم شاعیرە قووڵایی خۆی بۆ لای تواناکانی زمان برد، لەم ڕووەوەش نیمچە ڕوانینێکی بۆ ئەم ئەزموونە دەستەبەر کردووە. ئەزموونێک لە ناخی خۆیەوە روو دەدات و پێگەیەک وەردەگرێت و دەست پێ دەکات.

ڕێگەکەرەوەیە بۆ دۆزینەوەی تواناکانی زمان. خواستی مۆسیقای شیعریشی پاراستووە و بردوویەتییەوە ناو پێکهاتەی زمان. دوو لایەنەی مۆسیقا و زمانی هەستی گونجاندووە، ئەمەش هاوئاستکردنی **"مانا"** و **"دەنگ"**ە.

زمان ناوەندی پێکەوە گونجاندن و کۆکەرەوەی ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی شیعرە. هیچ شیعرێکیش بەبێ بیرکردنەوەی زمان ناتوانێت بوونی سەربەخۆیی خۆی دیاری بکات، زمان بیر دەکاتەوە، ئەوجا شیعر دەخولقێت و دەچێتە ناو دەلالەتی زمانەوە، ناوەرۆکیش خۆی لە زمان جیا ناکاتەوە. لەو بارەدا دەتوانین ئاستداری ناوەرۆک بۆ ئاستداری زمان بگەڕێنینەوە.

ئێستێتیکا لە ڕێگەی زمانەوە گوزارشتی لێ دەکرێت و جۆرێک شیعرییەت بەرستە دەدات. ئەو ئێستێتیکایەی ناوەرۆک نەتوانێت بەدەستی بهێنێت زمان بەدەستی دەهێنێت، شیعرییەت دەبێتە دروستکەری پێوەندی لە دڵەوەی ناوەرۆک و زمان، یان **"مانا"** و **"دەنگ"**.